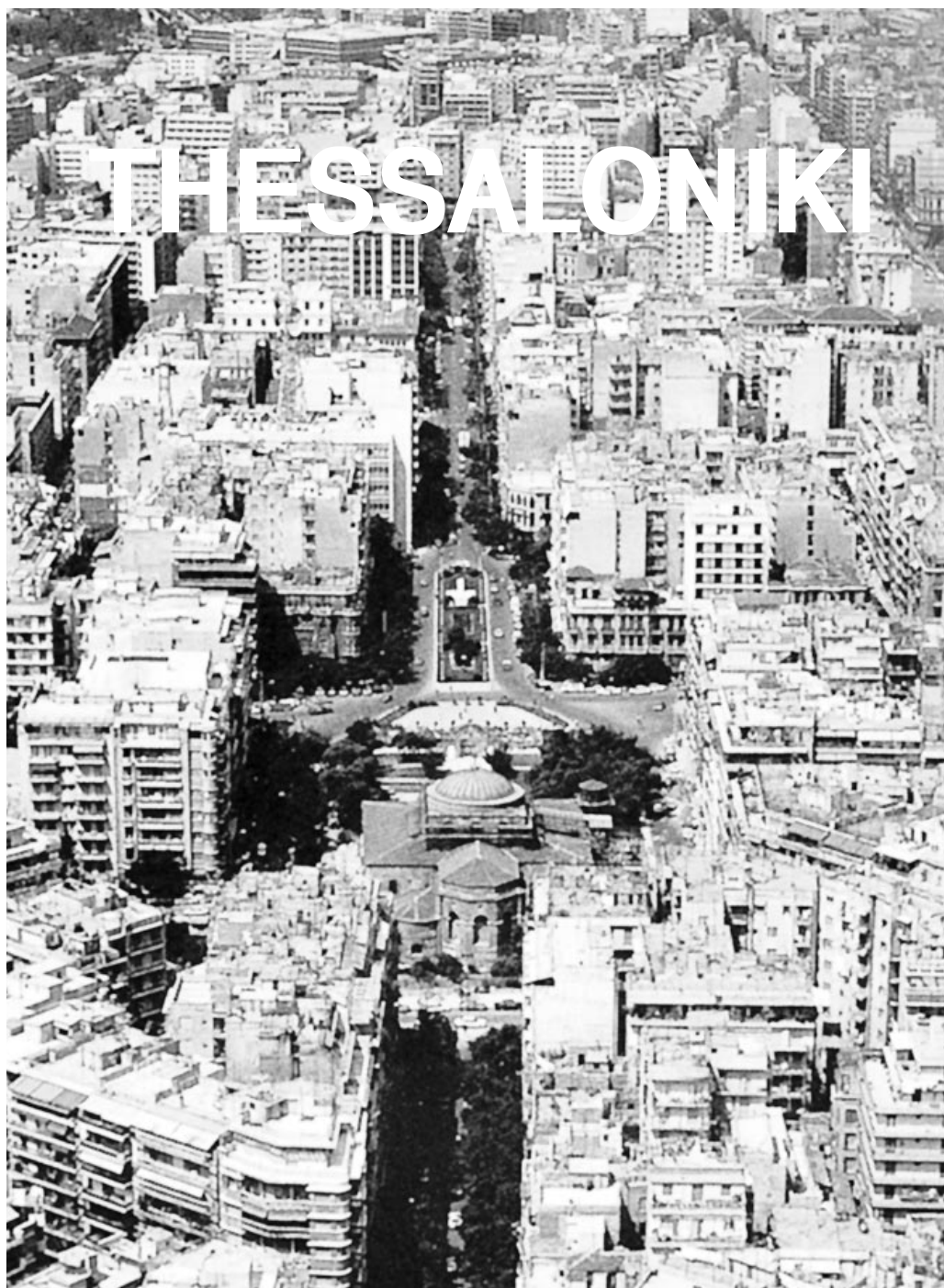

THESSALONIKI

Reprezentare a orașului Thessaloniki într-o frescă de la Muntele Athos

IOAN NENIȚESCU

Salonic, Săruna, Selanic...

Orașul Salonic, bucurându-se încă din cea mai adâncă antichitate de o mare însemnătate, atât mercantilă cât și strategică, și fiind-că de secole servește de plomâni și poporului armănesc, deținătorul a mare parte din capitalurile și a comerțului din Turcia de Europa, bine este să ne oprim cât-va, spre a'l studia.

Paginile care urmează fac parte din volumul lui Ioan Nenițescu, De la românii din Turcia europeană – Studiu etnic și statistic asupra armânilor, cu aproape una sută de gravuri și cu o hartă etnografică, București, Institutul de arte grafice Carol Gobl, 1895.

Salonicul, pe armănescce *Săruna*, pe turceşce Selanic, este situat drept pe malul mării, la nord și resărit de gura Vardarului. Așed, area lui este în mod amfiteatric, începeînd de la mare, și tot înălțându-se pe colinele ce fac parte din munții Cortaci, carii se prelungesc spre Chalchidica. În antichitate, ca colonie elenă, purta numele de *Therma*, mai mult din cauza așed,ărei lui în unghiul nordic al golfului Salonic, ce în vechime se numea Thermaic. Ca și acum, Therma făcea parte din Macedonia și era portul ei cel mai căutat. Fiind însă capitala provinciei Migdonia, Therma a făcut cât-va timp parte din Tracia, ca și Migdonia eînsăși. Sub stăpînirea regilor macedoneni, Therma a căd,ut în timpul lui Casandru, care după numele soției sale Thessalonica, o fiică a vestitului rege Filip II-lea, schimbă numele de Therma al acestei colonii grece, în acela de Thessalonica. La 146 î. n. d. Christos, Romanii supuneînd Macedonia, declară Thesalonica de capitala acestei provincii, și stabiliră aici cărmuirea întregii țări. În secolul al 4-lea d. Christos, când Macedonia, pentru ușurința administrației, fu împărțită de Romani în mai multe părți, Thessalonica remase capitala acelei provincii, ce purta numele de *Macedonia-prima*. La anul 58 î. n. d. Christos, Cicerone se afla aici în esil. Pe timpul împerațiilor romani, Thessalonica ajunse la culmea dezvoltării și deveni portul unde se întâlneau toate producțiunile Europei cu cele ale Asiei. Aici se găsea purpura cea mai scumpă, covoarele persane cele mai admirate, aici aurul, argintul, mărgăritarele din mările Indiilor, ear unele case de comerciu putuseră acumula averile cele mai mari din Europa. La anul 1430, portul acesta căd,u în mâinile Ottomanilor învingetori.

Astăzi Salonicul, este, după Constantinopol, orașul cel mai mare al Turciei de Europa, are până la 135.000 de locuitori de toate neamurile, și ține de vilaietul cu acelaș nume. El păstrează încă forma triunghiulară pe care antica cetate o avea. Una din laturile triunghiului este eînsuși malul mării, ear zidurile de pe celelalte două laturi sunt aproape căd,zute. În picioare mai stă încă cetățuia numită de Turci *Iedi-Kulele*, adecă: cetatea sau castelul cu șapte turnuri, și alcătueșce vârful triunghiului. Acest castel este Acropolis de altă-dată al Thessaloniceii și Heptapirgionul de mai încoace, care poartă încă și din urmele dominațiunei Veneției. În lăuntrul zidurilor, adecă a triunghiului, mai stă încă în picioare, deși foarte deteriorat, arcul de triumf al lui Marc-Aurel. De o parte și de alta arcul acesta de triumf, ce nu cred că va dura prea mult, este sprijinit de casele din stradă, care îi ascund mai cu totul caracterul antic. Picioarele arcului de triumf pomenit sunt ceva mai bine păstrate. Zidirea pe care Evreii spanioli din Salonic o numesc Incantados, se pare să fie Prophileul anticului Hypodrom, o superbă colonadă corintiană cu cinci pilastri. Aria hypodromului se pare că era între malurile mării și între Rotunda, care se arată a fi zidită după modelul Panteonului din Roma și care se crede a fi de pe timpurile împerației lui Trajan. Ar fi interesant, din multe puncte de vedere, ca arheologii noștrii să studieze Salonicul și zidurile vechi romane ce mai are încă, și care nu mult timp vor putea să mai remăe. Una din geamiile turceșci de astăzi și anume cea cunoscută sub numele de Eski-Giamma, se pare a fi templul Venusei-Thermaice, și avea de fie-care lature câte o duzină de pilastri ionici. Intre moscheele turceșci, este și S-ta Sofia de altă dată precum și foasta biserică S-tul Dimitrie. Moscheea, cunoscută însă sub numele de S-tul Gheorghe, ear de Turci zisă Ostengi-Efendi, este de asemenea un vechiu templu, se zice al lui Mercur, care a fost prefăcut în biserică cu hramul S-tul Gheorghe, și după supunerea Salonicu-

lui de Turci la 1430, în moschee. Se povestește că în această capiște ar fi propoveduit Apostolul Pavel, când a trecut prin Salonic, unde glasul seu nu a avut prea mare resunet. În curtea geamiei S-tul Gheorghe încă se vede o catedră în piatră sculptată, de pe care se spune că ar fi cuve`ntat și propoveduit Apostolul Pavel, îndărătnicilor sei conaționali, căci și în acele timpuri locuitorii Salonicului erau în mare parte Evrei. În partea de apus a Salonicului se afla poarta despre Vardar a cetăței, unde era un arc de triumf al lui Octavian August, ridicat spre amintirea și glorificarea victoriei dela Philippi. La poarta despre resărit era odată un alt arc de triumf ridicat de Constantin cel mare. Arcul de triumf al lui Octavian-August era alcătuit din mari blocuri de marmură, late de câte 3 metri și nalte de câte 5; ear cel al lui Constantin, era făcut din cărămidă îmbrăcată cu marmură.

În Salonic se află vr'o 28 de moschee, dintre care o bună parte sunt vechi biserici creștine. Orodocșii au vr'o șase biserici ale lor, ear catolicii au două. Dintre cei 135.000 locuitori ai orașului, aproape trei sferturi, și anume 80 până la 82 de mii sunt Evrei Spanioli, 12.500 sunt Armâni mai din toate triburile, 20.000 sunt Turci, 5.500 Albaneji, 5.000 sunt Slavi, 4.000 sunt Europei de toate națiile, vr'o 2.500 sunt Greci, 1.500 sunt Armeni și 2.000 sunt Asiați. Se înțelege că Grecii spun că în Salonic ei ar fi în numer de cel puțin 15.000 de suflete, însă atunci numeră și pe Armâni între ei, precum am ved ut că fac mai peste tot locul unde se găsec și Armâni. Greci adeverați în Salonic nu pot să fie cu nici un chip mai mulți decît 2.500, căci mahalalele pe care Grecii le dau ca grecești, și anume: mahalaua S-tul Teodor, mahalaua S-tul Neculai, mahalaua S-tul Atanasie și altele sunt aproape armânești, și stradele sunt pline de copii armâni, carii vorbesc, cântă și își spun ghicitori pe armânește. Acum câți-va ani a fost aici o școală românească primară, care însă s'a închis mai mult din cauza purtării puțin demne a unui consul român, al cărui nume îl voiu tăcea, decăt din cauza intrigilor grecești sau din cauza relei-voințe a administrației turce, cum se zicea atunci, Armânii sunt mulți la numer în Salonic, precum am arătat deja; în casele lor, cu soțiile și cu copiii vorbesc armâneasca lor, dar în afaceri vorbesc, aci greaca, aci albaneza, aci turca, și mulți dintre ei stăpânesc și mănuesc foarte bine spaniola pe care o vorbesc cei 82.000 de Evrei din Salonic. Și cum ar putea fi altfel într'un oraș atât de împestritat ca Salonicul? într'un oraș unde mai tot omul este ori comerciant, ori industriaș, ori mijlocitor, ori espotor, ori hamal etc. și unde interesele tuturor sunt atât de legate între ele? Și numerul Armânilor în Salonic crește din-an-în an din cauză că Armânii fiind cam negustori din fire, și acest însemnat port, dându-le ocazia de a'si ascuți și esercita talentele mercantile, ei vin aici din toate părțile Macedoniei, Epirului, Albaniei și Traciei spre a'si mesura priceperea negustorească cu toate neamurile din Salonic, carele recunosc în Armâni niște concurenți peste carii nu se poate trece tocmai ușor. Migrațiunile cele mai însemnate de Armâni spre Salonic sunt de cătră Livadia, Veria, Gheorgea, Nijopole, Clisura și Berat, dar și din alte orașe și orașele armânești vin multe familii, spre a se stabili în Salonic. Dimitrie Bolintineanu vorbind despre acest port zice: «Orașul a fost fundat de sora lui Alesandru, Tesalonica, pe tărîmul unui oraș mai vechiu numit: Terma. Astăzi încă se ved aici ruine de monumente antice, Justinian clădise aici o biserică, Sfânta Sofia, după modelul celei din Constantinopoli; această biserică este astăzi schimbată în geamie. Se ved încă *șapte turnurica* cele din Stambul. Sub Romani Salonicul fuse capitala Macedoniei. Locuitorii se revoltară în potriua împeratului Teodo-

siu, care puse de măcelări șapte mii locuitori când erau la circ. Ținutul se numea în vechime *Migdonia*. Fisionomia acestui oraș seamănă cu aceea a Iașului, sub raportul mulțimei Ebreilor. Afară de Ebrei, locuitorii sunt Români, Macedoneni, Turci, Greci, Bulgari, Arnăuți, Armeni și Franci. Ca port de comerț, Salonicul are unul din cele mai d'ântei locuri în Arhipel. Aici este marele antrepozit de tutun turcesc ce se încarcă pentru Constantinopoli, de grâne renumite, lână, mătăasă, ceară, miere, etc.»

Către Salonic vin acum două linii ferate. Una, care esista pe când noi am căleitorit prin Macedonia, vine de către Mitrovița și Pristina, trece pe la Scopia și Kiupriului sau Veles, și mergeînd tot pe valea Vardarului, după ce atinge ținutul Megleniților pe la Ghievgheli, dă de mare la Salonic. A doua linie, pusă în circulație în anul 1894, începe dela Monastir, trece pe lângă Florina, se scoboară aproape de Nevesca, se ridică iarăși pe țărmul apusan al lacului Ostrovo, atinge orașul Ostrovo, apoi Vodena, apoi Veria și se îndreptează spre resărit la Salonic. Linia aceasta din urmă are menirea ca, dela Monastir să fie apoi prelungită spre Ohrida, spre Elbasan și de acolo spre Durațiu, pentru ca ast-fel Salonicul să fie legat cu Adriatica și, deci, de aici cu Italia și cu Austria.

Din punctul de vedere al populației sale, Salonicul, merită de asemeni să fie cunoscut de aproape. Multe dintre porturile mari se înfățișează căleitorului cu populații foarte împestritate, e greu însă a'și închipui cine-va o populație mai împestrită decât cea a Salonicului. Când ese cine-va pe stradele comerciale ajunge a se crede într'un nesfârșit bal costumat. Aci vede Albaneji de toate triburile cu porturile lor, care mai de care, mai împodobit și mai pitoresc, cu cuțite la brâu, cu pistoale și revolvere, căci tot omul poate purta arme defensive în Turcia, eară armele ofensive, cum e pușca se poartă numai de aceia carii au anume învoire, și nu în orașe. Aici vede apoi căleitorul Armâni de toate triburile. Voscopolenii umblă de obicei cu haine lungi orientale și fără arme. Mai încolo se arată Gramosteani, Olimpiani, Fărșeroți și Epiriați cu pitorescele lor porturi naționale și cu arme la cingetoare; mai dincoace un grup de Muzăchiari. Zeci și zeci de porturi slave, de ale Slavilor locuitori în Salonic, sau de-ale celor locuitori în satele din împrejurimi. Porturi de palicari ici și colo câte-unul, portul Cavașilor de consulate, adesea cu găitane aurite, porturile turcești, porturile a fel de fel de Asiați, dar mai ales porturile Evreilor, ale hahamilor lor, ale Evreilor-turciți, ale femeilor Evreice bocitoare etc. De multe ori me preambulam pe stradele Salonicului numai pentru a vedea fisionomia aceasta atât de împestrită a populației lui.

Neîndoios însă că fiind în Salonic, datori suntem a cerceta puțin pe poporul evreesc de aici, care alcătuește, după cum am mai zis, aproape a treia parte a populației acestui oraș. Evreii din Salonic nu se aseamnă întru nimic cu cei din Bitolia, carii nici prea deștepți, nici harnici nu sunt. E drept că intrând în mahalalele evreești din Salonic, căleitorul nu își face despre acest neam decât o mediocră idee. Necurătenia nu e atât de bătătoare la ochi, ca la cei din Bitolia, însă e foarte aproape de aceea din casele bulgare. Locuințele lor sunt cu mai multe caturi și umede. Stradele sunt destul de necurate, și unele afit de înguste, încât nici e de vorbit de a trece cu trăsura prin ele, ear vecinii de vis-à-vis pot să-și dea mâna prin fereastră la catul al doilea. Venind însă căleitorul în port, îndată i-se presintă altă priveliște. Aici vede hamali Evrei frumoși, trupeși și cu o musculatură în adevăr erculană. Unii ridică în spate greutăți enorme. Ei nu se dau în lături dela munca cea mai

grea. Tot dintre Evrei unii sunt pescari ageri și foarte îndrăzneți și conduc barca lor cu o uimitoare măiestrie și siguranță, chiar în timpurile când marea este cumplit de agitată. Unii dintre acești meșteri vîslași întrunesc în înfățișarea lor și curajul, și bărbăția, și frumusețea bărbătească. Femeile evreice din acest oraș nu sunt de loc urfite și nu rar se întănesc pe stradele Salonicului Evreice în adevăr frumoase, îmbrăcate în haine tăete și împodobite cu mult gust și pline de originalitate, și încărcate cu juvaeruri, la unele cu adevăr de preț. La multe din ele se ved brățări de filigrane și paftale, cu mare meșteșug lucrute de harnicile și măestrile mâni ale argintarilor și aurarilor Armâni Olimpiani, de carii se găesc mulți în Salonic. Mai nu se vede pe stradele Salonicului Evreică, care să nu aibă și ceva mătasă pe ea, măcar brăul, dacă nu poate mai mult. Evreicele bogate însă, sunt în toate zilele septămânii îmbrăcate în rochii de mătasă de mai multe colori. Dar pornirea spre lucș se observă și la bărbații Evrei, și dacă Evreica bogată își arată mătăsurile și juvaerile pe stradă, apoi bărbatul își arată bogăția și îndestularea prin scumpetea blănurilor, de care nu se desparte nici în luna lui Iulie. Ei es pe strade, purtând, bineînțeles fesul, ca ori-care supus ottoman, pe care de alt-fel nici în casă nu îl ridică de pe cap, și haine lungi orientale, blănite adesea cu diferite blănuri, căci se pare că în tot Orientul împetriarea în port, place foarte mult și la toate neamurile. Haina această lungă ce se vede la Evreul bogat, și pe care am ved, ut'o și la Armânii Voscopoleni de la pag. 280 și 449, este, cel puțin la Armâni, la Slavi și la Albaneji, haina de tranziție între portul național și cel european. El arată că purtătorul a trecut de la starea de păstor și mic comerciant sau mic industriaș la aceea a unui om cu dare de mână. După cum zisei, hahamii se ved de asemeni prea des pe stradele Salonicului. Ei sunt toți bine îmbrăcați și bine trăiți, căci într'un oraș cu o atât de mare populație evreească, câștigă foarte mult după tacsă ce percep pe consumația cărnei *cușer*, după tacsă pentru tăerea paserilor și mai ales a gășcelor, deosebit că mai au și alte venituri. Hahamii, ca Evrei cu dare de mână, sunt și ei îmbrăcați în blănuri foarte lucoase, alcătuite din bucăți de diferite piei rare, pentru ca ast-fel blana să fie cât mai împetrițată. Pe cap ei poartă o chitie ce se cam apropie de forma fesului, chitie legată cu un turban alb. Nu mai puțin interesante sunt femeile din secta bocitoarelor, care se mișcă pe strade în cete de șease, de zece sau de două-spre-zece, și nici odată singuratic. Evreicele bocitoare alcătuiesc ca un fel de sectă, ele sunt chemate nu numai pe la morți spre a-i boci, ci și înainte de moarte spre a îngriji de cei bolnavi. Se spune că, între aceste bocitoare, unele ar fi adeverate artiste cu privire la scoaterea în relief a faptelor bune ale reposităilor pe carii îi bocesc; că unele ar fi improvisând bocete în adevăr frumoase, în afară de bocetele ce fie-care bocitoare trebuie să cunoască și dintre care unele sunt anume pentru flăcăi, altele pentru fete nemăritate, altele pentru betrâni și betrâne, altele pentru femei măritate și moarte din cauza greutății de naștere etc. Ar trebui ca vr'un cunosctor al limbei spaniole să adune bocetele Evreilor din Salonic, dintre care multe se zice că ar fi strebătute de o adevărată poesie asiatică, despre care se știe că e foarte bogată în figuri și comparațiuni gingașe, și că e însuflețită de sentimente adânc precum și de aventuri îndrăznețe. În aceste bocete se pare că se oglindeșce atât psihologia cât și vechea cosmogonie a acestui popor evreesc. Bocitoarele poartă rochii roșii închise, ear pe cap sunt acoperite cu un șervet lung alb, căruia după ce îi dă drumu pe umeri și îl încrușișează pe pept, apoi îl lasă de cade dinainte aproape până jos.

Printre Evreii din Salonic cam la vr'o 3.000 sunt trecuți la mohametanism și sunt cunoscuți sub numele turcesc de Deòlmè. Aceștia alcătuiesc stratul marilor comercianți și angrosiști turci. Mulți dintre ei posedă acareturi mari și frumoase în oraș, mănuesc în comerțul lor capitaluri însemnate și stau în legătură cu casele de comerț și cu manufacturii de pe piețele Franciei, Angliei, Italiei, Asiei-Mici și ai Egiptului. Evreii mohametaniși sunt foarte stimați de Turcii adeverați, carii le caută contactul și se onorează a fi în relație cu Deòlmè-ii. Aceștia fac larg uz de drepturile casnice ale Turcului, căci țin haremuri cu multe femei și se încuscresc adesea cu bey și cu pașale, carii își încred bucuroso fetele în mânele Deòlmè-ilor. Este însă de observat, la acești Evrei-turciți, că ei iau în căsătorie fetele Turcilor, însă nu își dau acestora fetele lor, ci le mărită tot după Deòlmè-i, fie din Salonic, fie și din alte părți ale Turciei europene sau ale celei asiatic.

Populația adeverată turcă din Salonic este de asemeni muncitoare, harnică și întreprindă. Dintre Turci sunt mari și mici comercianți, vînd,etori de minunate covoare, de arme vechi foarte frumoase și de antice. Alții sunt vîslași, birjari, închirietori de cari pentru călărie, vînd,etori de zarzavaturi, restaratori sau birtași, bărbieri, etc. Turcii aceștia, cărora numai din rea-vointă li s'a scos numele că ar fi fanatici, sunt din contra foarte toleranți față de toate naționalitățile religiile, confesiunile și schismele câte sunt în acest oraș, și e curios că de și ei sunt stăpînitorii, totuși nu ei au în mână ramurile cele mai producătoare de câștig. În fie-care stradă se ved tineri și adolescenți Turci, carii închiriază cu ora sau cu ziua cai de călărie. Cu ziua se închiriază calul numai unui om bine cunoscut sau numai aceluia care poate depune o garanție bănească, ear cu ora se închiriază oriși-cui, căci după ce călărețul se sue pe cal, proprietarul calului aleargă pe jos, după călăreț, ore întregi și căi destul de lungi. Populația turcească este răspândită peste tot orașul, dar și acolo unde ea se găsește deosebită, în câte o stradă, are bună înfățișare și curățenia domnește pretutindena, ca la toți Turcii, fie în orașe, fie în sate, carii sunt ținuți și de Elcoran a ubi și a îngrijii curățenia.

În Salonic, mai toate naționalitățile au școlile lor afară de Armâni, pe carii greșit i-a trecut cu vederea, în această privință, direcția școlară de la Bitolia. Turcii au două școli primare micste, frecventate și de copiii Deòlmè-ilor, și o secție școlară comercială, în care se învață și limbele: franceză și greacă. Slavii au o școală gimnasială cu cinci clase, însă învețămîntul nu este clasic, ci îndreptat iarăș mai mult spre cunoștința comerului. Grecii și grecomanii au câte două școli primare de băeți și de fete, deosebit un gimnasiu, în care, ca pretutindeni, se neglijează intenționat limba turcă și se învață numai de formă cea franceză. Albanejii, și se găseesc aici și ortodocși și catolici și mohametani, nu au încă o școală a lor; copiii unora dintre cei mohametani se duc la școlile turce, ear cei ai Albanejilor ortodocși, frecventează școlile grece. Grecii au și biserică și un arhiepiscop în Salonic, asemeni și Serbo-Bulgarii au o biserică și un episcop. În capul eforiei școlare grece stă d-l Simota, care e Armân curat de neam și care în casă, cu soția și copiii nu poate vorbi altă limbă decât strebuna armânească. D-l Simota este și casierul eforiei grece.

Traiul în Salonic e în adevăr foarte plăcut, ușor și ieftin. Pe mesele celor mai săraci chiar se găseesc tot anul fructe de tot felul, ca mere și pere minunate, struguri ca mierea, smochine, rodii, alune, castane etc. Pentru câte-va parale se poate avea o farfurie plină de crevette delicioase, caracatițe, stacoji mari și plini de carne, mai ales cei ve^nați pe

țermurile muntelui Atos și pești de tot felul, care-de-care mai gustoși. Un pește mai scump este un șalău de mare numit *lavrachi*, neîntrecut de gustos, hrănitor și ușor de mistuit. Chiriile sunt de asemeni eftine, ear casele frumoase și încăpetoare nu sunt rare. Neconținut asupra Salonicului suflă un ve`nt dulce și recoros, mai ales ve`ntul ce vine de către muntele Olimp, este așteptat cu bucurie de locuitori, fiind considerat ca mai sănătos, decât cel ce vine de la nord, despre Vardar. Ve`ntul despre Olimp, se chiamă Limbadu. Privirea din Salonic spre muntele Olimp, care se vede destul de bine, ca și priveliștea spre mare și spre Kara-Burnu sunt cele mai căutate, din care cauză, proprietarii carii își zidesc case le așeadă cu fața în spre aceste priveliști minunate. Apa de băut a orașului e cât se poate de bună și sănătoasă, căci e adusă de departe din munți. Din cauza atâtor avantajii pentru bunul traiu, precum și din cauza însemnătății mercantile a orașului Salonic, mai toate puterile europene, ba chiar și unele dintre cele asiatiche, au consulii lor aicea. Așa, bunăoară: Anglia, Germania, Franța, Rusia, Austria, Elveția, Persia, Belgia, România, Grecia, Serbia, Suedo-Norvegia au consulii aici, ear unele au consulii generali. Cele mai multe dintre consulate sunt instalate pe bulvardul Amidië, o frumoasă stradă ce conduce de-o parte spre mare și are în față noile casărmi și interesantul cimitir turcesc.

Salonicul este foarte vizitat și de către iubitorii de antichități, mai ales de numismați, de oare-ce monede vechi se află până și în mâinile copiilor turci, carii le găsesc prin nenumeratele ruine grece și romane și adesea pe malul mării, aruncate de valuri după o furtună.

SALONIC 1997

Capitală balcanică
a Europei culturale

DINU ADAM

Ilustrate și ilustrații

Răsfoind catalogul unei expoziții de artă contemporană elenă, organizată anul acesta în complexul cultural Mylos de la Salonic, îmi atrage atenția o lucrare a Ipatiei Bagoudi, intitulată *Salutări*: colaj de cărți poștale fanate, a căror ofilire este mixată cu amabilitatea de pe chipurile unor personaje, pe care artista le folosește ca pe niște cârlige de rufe sau agrafe de birou, reușind să-mi evoce docilitatea tuturor *călduroaselor salutări* (perfect insensibile la capriciile atmosferice), înghesuite monoton pe spatele ilustratelor, ghemotoace de vată într-o falie a memoriei, ce pot să obtureze, să estompeze, să atenueze, dar niciodată să modifice vreun peisaj din amintire.

Ilustratele poartă de-aceea, sub imaginea pe care se străduie s-o reproducă, cel puțin încă două straturi de memorie, la fel cum sub tencuiala îndeajuns de veche a unei biserici se ascund alte zugrăveli, mai vechi încă. Semănând întrucâtva cu exfolierea foițelor de ceapă, înșelător transparente, explorarea imaginii descoperă pe rând *ceea ce vezi, ceea ce-ți amintești, ceea ce-ți închipui*.

Similar, sub aparenta omogenitate a impresiilor cu care te întorci dintr-o altă realitate, detaliile, sincopat percepute, se sedimentează întâi, apoi se amestecă cu prejudecăți culturale și dubios preconceptuate înțelepciuni, întră într-un proces lent de distilare, se precipită și iar se depun în straturi tot mai ferme, mai dense, estompându-și reciproc contururile și nuanțele, contaminându-se cu sugestii și dezvoltând noi combustii, pentru a produce în cele din urmă pâlparea palidă a amintirii.

Am, de aceea, îndoieli persistente și mă simt dator cu preliminară precauție în încercarea de-a reda imaginea Salonicului, devenit anul acesta capitală culturală a Europei. Înainte de toate, pentru că, și în lipsa simptomelor publicitare ale unei manifestări de anvergură continentală, orașul acesta – tradițional considerat de-ai lui și de alții drept capitală spirituală a Balcanilor – nu este nici previzibil, nici comod în sugestii.

Probabil că imaginea cea mai completă o poți obține doar dacă ai aduna într-un singur cadru pietricelele mozaicului de senzații din Piața Mondiano: poate singurul loc din oraș unde nimeni nu se grăbește, și pe bună dreptate, căci ar fi o mare pierdere; este locul privilegiat din care Salonicul poate fi gustat, mirosit, văzut, ascultat; printre tarabele încărcate cu bijuterii nefirești, unele vii, altele doar înmiresmate, printre măcelari și vânzători de zarzavaturi, ce crapă ziua cu chemările lor, ca pe-un pepene verde, te pândesc din cele mai surprinzătoare unghere taverne înghesuite și-atotcuprinzătoare: pești

mărunti prăjiți în ulei de măsline, gyros¹, capete de miel învârtindu-se în frigare, patsa², legume coapte în sosuri fastuoase, tsatsiki³, caracatițe fripte pe cărbuni, dolmade⁴, souvlaki⁵, creveți copti în cașcaval, părâind fructe stranii din care miezul își face loc, precum lumina printr-o ușă întredeschisă

*și întredeschisă, fereastra pe care oglinda o crapă pe viitorul oricărei
amintiri*

– piața mă privește ca-ntr-un paradox:

când te uiți prin fereastră și fereastra se uită prin tine;

femei cu coșuri alunecă lenese printre tarabele indecent revărsate,

femei Tanagra, femei cariatide, mergînd ca și când,

dacă nu poartă chiar toate în creștet Erechtheionul, duc măcar

câte-un vas cu untdelemn de măsline în care se sprijină soarele,

femei pe care nu le cunoști, dar pe care întotdeauna le-ai mai întâlnit

undeva,

părând că urcă mereu, chiar și atunci când coboară.

În realitatea de-acolo, multe din noțiunile cunoscute își modifică sensurile, contaminându-se (nu totdeauna confortabil) din atmosfera îmbâcsită cu statui, figuri mitologice sau doar contururi înmărmurite în aer, suspect clasicizante, astfel că rareori îți este la îndemână să mai deosebești lumina de iluzia luminii. Însăși ideea de agricultură pare neortodoxă, când nu chiar paradoxală – aflând fie că grădinile se zidesc (asemeni locuințelor) din pământul cărat cu măgarii pe abrupte coaste de munte, fie că prin insule se cultivă de-a dreptul marea,

iar marea pare că vine din toate părțile dintr-o dată,

cu bărci pescărești și pescarii niciunde –

*orașul presărat pe poala dealului ca o povară de ciuperci cu culorile înghe-
suite,*

*nu se mai distinge dacă munții coboară în mare sau ea urcă păcloasă un
munte,*

răsturnat pe cer, totul previzibil de neprevăzut, curmalii, plopi, măslini,

păduri de-oleandri înfloriți cu domoală exuberanță în culori violente

și niște arbuști țepoși ca niște ciufulite pământuri de ras,

o căruță pentru bumbac, părând un coteț din care găinile

au fugit de curând, abandonându-și fulgii;

e miezul zilei, dar soarele lasă o umbră subțire,

fântâni nicăieri, poate că aici oamenii nici nu beau apă –

de fapt, apa s-a pierdut din nou, în păclă, în munți sau în trecut,

---

¹ Friptură de oaie, tăiată în șuvițe subțiri și servită cu ceapă prăjită.

² Ciorbă din ciolane (uneori și din burtă) de vită.

³ Salată sau garnitură specific grecească, preparată din iaurt, castraveți și praf de usturoi.

⁴ Denumirea grecească generală a sarmalelor în foi de varză dulce, servite de obicei cu sos alb. În mod special, în zona Salonicului, dolmadele se numesc sarmade.

⁵ Frigărui, de obicei trase pe bețișoare de lemn.

*nimeni nu poate să spună mai mult, șoseaua curge în loc de râu,
râul curge, deasupra în loc de memorie, pe sub podul piezis
al muntelui acoperit cu-o blană scurtă, verde;
refugii auto cu căsuțe poștale păzite de cruci –
acolo vin, de bună seamă, îngerii să ridice corespondența în fiecare
noapte,
scrisori scrise stângaci, cu fum de lumânare.*

În Salonic, mi s-a propus o întâlnire la cafeneaua din fața Turnului Alb⁶, și-am acceptat-o, fără suspiciuni. Primejdioasă neglijență: grecii au o dezinvoltă vocație a aglomerației. Îndrăznesc să presupun că-i urmare a relației particulare pe care-o păstrează și astăzi cu agora, inima polisului; iar acest truism este menit să-mi atenueze obsesia că locurile în care mi se fixează, de obicei, întâlnirile – stația de lângă Universitatea din Athena, piața portului din Chania, târgul din Monastiraki sau o tavernă în preajma bisericii Sf. Dionisios Areopagitul – ar fi anume alese să mă rătăcească: circulație intensă, agitație incontrollabilă, traiectorii imprevizibile; punctele de reper se pierd absorbite de fascinația față de exuberanța nestăpânită a oamenilor în neconținută mișcare. Și, cu toate astea, rar mi s-a întâmplat să-mi ratez întâlnirile.

Turnul Alb adăpostește o celebră colecție de icoane din creștinismul timpuriu și perioada bizantină. De două ori pe zi, trecătorii se opresc, iar consumatorii din cafenele se ridică în picioare: se cântă imnul național și se înalță sau se coboară drapelul pe turn. În fața lui, este portul. Îndărăt, spre oraș, piața colorată de taverne cochete, muzicanții cerșetori și graffitiuri anarhiste. Odată ajuns, descopăr bineînțeles că piața este împrejmuțită de-un șir întreg de cafenele aidoma, iar

*degetele nopții îmi trec pe buze precum pe clapele unei mașini de scris
tăceri
și învăț din lumina împrejmuțitoare, cum aș citi dintr-o carte
de altcineva lăsată deschisă;
pescărușii – pumnale de-argint ce-și fac loc prin carnea întunecată-a
orașului:
din rănile nopții picură țipete,*

și totuși, ca prin miracol, reușesc să dau de Floros Floridis, deși mai curând el dă peste mine, buimac și pierdut în vânzoleala localnicilor, preocupați să găsească o masă liberă. Artist și muzicolog de talie internațională⁷, Floros îmi povestește despre cele nouă zile de jazz pe care le-a organizat în martie, alături de celebri instrumentiști adunați de prin toate vânturile lumii⁸.

⁶ Fortificație datând din sec. XVI, devenită emblemă arhicunoscută a Salonicului.

⁷ Cu ani în urmă, și-a desăvârșit studiile de clarinet sub îndrumarea românului Constantin Ungureanu, multă vreme profesor și solist al Filarmonicii din Salonic. Anul trecut, Floros Floridis a susținut în România (la Iași și Constanța) concerte de jazz, alături de Harry Tavitian și Corneliu Stroe.

⁸ Steve Lacy, Louis Sklavvis, Preservation Hall Jazz Band, Glimse cu percutionistul indian Trilok Gurtu, Willem Breuker Kollektief, M&P South Quartet, Antony Doncev, Sallaz Quartet...

Probabil pentru că-i august târziu, iar noi, vorbind despre ideile lui martie, ne încruntăm spre viitor, începe să plouă – dintr-un imprecis viitor. Ploaie la Salonic; în orice caz, acea ploaie, devenită și ea spectacol, în rezonanță cu evenimentul cultural al anului: picăturile nu ajung nici să spele asfaltul încins de căldura de peste zi, nici să te ude, nici măcar să răcorească – norii nu se văd nicăieri. În schimb, devenită reflex automat, presimțirea că, fie la radio, fie printr-un afiș publicitar, vei fi anunțat unde are loc ploaia, la ce oră începe de-adevăratelea și, nemărturisit, cât costă biletul de intrare în ploaie.

Floros îmi descrie, cu aparentă detașare, tradiționala și niciodată decisa bătălie dintre Athena metropolitan conservatoare și Salonicul provincial cosmopolit, răspunzând astfel curiozității mele politicoase, dar interesat mai mult de propriile-i experiențe muzicale cu fanfara populară din Florina, decât de combustii orgoliilor din catacombele capitalei culturale.

Adevărul e că sânt puțini greci care să poată păstra o distanță echitabilă în asemenea dispută. Unul din motivele, cred, pentru care Melina Mercouri se bucură de un cult particular. Nu atât datorită calităților sale de artistă sau priceperii în treburile Ministerului Culturii, cât devotamentului cu care s-a dedicat obiectivului, poate prozaic, de-a impune și consolida recunoașterea contribuției elene la patrimoniul culturii universale. Drept rezultat, n-a fost o întâmplare că, în 1985, în cadrul programului european pe care ea îl inițiasse, drept primă capitală culturală a Europei a fost desemnată Athena.

După cum tot Melina Mercouri a fost cea care a restabilit mai târziu echilibrul dintre cele două capitale ale Greciei. Susținând candidatura Salonicului – spunea, într-o scrisoare adresată în mai 1992 Comunității Europene: «*Pentru numeroase motive, Salonicul se află în poziția de-a se pretinde inima culturală a Greciei. De la fondarea orașului, acum 2300 de ani, a dat Greciei și lumii eminenți poeți, artiști, oameni de știință și educatori. Este un oraș viu, unde religiile coexistă, iar tendințele filosofice intră în dialog. Este un oraș care asimilează și păstrează. Este un oraș în stare de constantă reînnoire, un oraș al teatrului, muzicii, unde artele sunt sărbătorite, iar ospitalitatea este tradiție.*»

Este, așadar, explicabil (chiar dacă naiv) efortul organizatorilor de-a prezenta Salonicul, în calitatea sa de capitală culturală a Europei, într-o lumină cât mai cuprinzător favorabilă, dar, în același timp, mulțumitoare pentru cât mai multe orgolii. Dincolo și dincoace de zornăitul declarațiilor oficiale, peste tot, prin centrul orașului, sunt răspândite birouri de informații, unde se agită oameni ocupați, străduindu-se, între două telefoane sau printre comunicatele de presă care trebuie multiplicare și urgent distribuite, să-ți ofere ceva mai mult decât zâmbetul obosit;

*cu genele greblând brazda luminii, o femeie cu zâmbet ostenit,
cu privire de fugară și pulpe de statuie, ca și cum,
pe pedestalul unei Nike (rămas fără zeiță), s-ar fi așezat o prezență
străină –
detaliul mâinii, neglijent sprijinită pe geanta de voiaj, ca trusa de scule
a unui depanator sau de medicamente a medicului chemat să vindece sin-
gurătatea.*

Tot Floros m-a condus prin biroul central, semănând cu cartierul general al unei armate ce se pregătește, sub semnul urgenței (și-al improvizăției, de bună seamă), pentru o bătălie decisivă; care a început deja, chiar dacă pregătirile continuă cu imperturbabilă tenacitate;

care, poate, s-a și sfârșit, dar comunicatul vestind victoria finală n-a fost încă formulat; oricum, care continuă și va continua să continue, cu balcanică dezinvoltură și detașare aparentă, la fel cum măruntele unde din portul Salonicului par că n-au răbdare destulă ca să devină valuri –

privirile vâslesc prin plumbul topit, nici urmă de spumă – Afrodita s-a născut numai o singură dată, și-atât; fără plajă, doar stâncă acoperită cu arbuști încăpățânați și uneori cu pietriș roșcat, case de vacanță, bărci părăsite, un munte în mijlocul mării, insule, de fapt, poate nu marea: sentimentul de-a avea marea aproape, livezi, în sfârșit, de măslini, nesfârșite, cocosate, bătrâne, sau poate mă-nșel: nici măslini, nici bătrâne; ceața pe brânci cătărată pe munți, cedri surpați ca niște ruine de biserică, bărci înghesuite sub aripa digului, bărci și măslini; coborâm șerpuit, măsurat, parcă proptindu-ne (poticnindu-ne) în treptele timpului;

Poate datorită festivismului prea voios al declarațiilor agresiv publicitare⁹, mie mi se par însemnate tocmai performanțele mai puțin spectaculoase; cum este, bunăoară, aceea de a-l sustrage pe Manolis Anagnostakis¹⁰ din solitudinea pașnică pe care-o împarte cu soția sa, Nora¹¹, pentru a-l confrunta cu Salonicul copilăriei de cândva, din care astăzi n-au mai rămas familiare, decât câteva denumiri de străzi și piețe. Tot așa cum în urma poetului nu rămân decât cărțile, poemele, amintirile. Sau chiar expoziția omagială Odysseas Elytis, la Yeni Jami¹², generos imaginată nu ca obligație memorială, ci drept încercare de readucere la viață a unor amintiri până acum inedite – traducerea *Apocalipsei*, manuscrisul *Axion Esti* (considerat apogeul creației sale), acuarelele poetului (dintre care multe necunoscute), precum și imense panouri cu fotografii, alături de Theodorakis, Melina Mercouri, Eugène Ionesco, Aragon, Dimitris Horn, Seferis și, evident, Eolita. «*Totul poate fi pierdut. Vine timpul fiecăruia. Totul rămâne. Eu plec. Hai să vedem acum ce-i cu tine.*»

*Noaptea sărată și strălucitoare poartă miros de mare –
parcă-ar ploua cu solzi de pește; și trece un stol de păsări prin cameră,*

⁹ Instructivă, până la grotesc, mi se pare comparația dintre cele două evenimente majore ale Salonicului: expoziția tezaurelor de la Muntele Athos și concertul rock al formației U2.

¹⁰ Ultimul poet clasic al literaturii neo-grecești, din generația lui Seferis, Ritsos, Elytis. Trăiește retras, de mai mulți ani, într-unul din liniștitele cartiere rezidențiale ale Athenei, la adăpost de convulsiiile vieții literare grecești. Salonicul i-a dedicat o manifestare omagială pe 15 aprilie.

¹¹ Nora Anagnostaki, traducătoare și critic literar. Dintr-un recent interviu: «Prima dată când am venit la Salonic, în 1957, era acoperit de ceață. Aceasta e imaginea care-mi va rămâne pentru totdeauna. Când l-am revăzut, în urmă cu doi ani, devenise un oraș modern, orbitor. Nu mai era acel Salonic, pierdut în ceață. Sunt prea multe lumini astăzi și asta oarecum mă înfioară.»

¹² Altădată gamie și muzeu arheologic.

*rupe în două soarele care stătea să cadă dincolo de bibliotecă:
vorbele nevorbite, ca niște trestii în care vântul a înghețat,
plutind nu peste mare, ci peste foșnetul mării.*

Dacă ai curiozitatea sinucigașă să consulți programul manifestărilor, descoperi că fiecare zi prevede, anunță, prescrie, prevestește, plănuiește, închipuie, preconizează, mediatizează atât de multe evenimente, întâmplări, spectacole, vernisaje, programe, proiecte, proiecții, întâlniri, conferințe, comunicate, comunicări, prezentări, reprezentații, concerte, recitaluri, încât Salonicul îți pare un vulcan cu măruntaiele fierbând năucitor de convulsii cultural-artistice. Dacă însă privești împrejur, vizibilă rămâne doar exuberanța zgomotoasă, tipic balcanică, a aglomerației, construită aici și din sugestii, nu doar din sonorități –

*ca și cum un imens delphin ar fi putrezit pe plajă,
arătându-și arhitectura scheletului prin care trebăluiesc, țipători, pescărușii;
dedesubt, în nisip, carnea s-a prelinș, s-a scufundat, s-a îngropat
și poate că-și continuă alunecarea prin spuma unor închipuite valuri,
furtuni trecute și înecuri niciodată duse până la capăt,
în fond, este o senzație, uneori inconfortabilă, de-a fi abandonat, manipulat și îndreptat de-o subterană și nedefinită deliberare spre lucrul sau locul cel mai zgomotos, mai intens luminat de spoturile publicitare, rămânându-ți inevitabil frustrarea că alte importante întâmplări se petrec în același timp, în cu totul alt loc.*

Într-un supermarket, a cărui varietate țipătoare de culori nu-i mai prejos decât a oricăruia din vernisajele ce se succed orbitoare ca fulgerele într-o furtună de vară, o pașnică gospodină tresare speriată, văzându-mă, după care-mi explică ceva în grecește, râzând și crucindu-se. Înțeleg vag că m-a confundat cu Iisus și mă las sărutat pe obraz, ca semn de iertare. Îi răspund, inutil (căci pe românește), că nu eu sînt responsabilul cu iertările. Dă din mână veselă și se întoarce în realitatea ei, acolo unde orice întâlnire pare posibilă; cel mai sugestiv exemplu – Alexandru cel Mare. Mobilizând împrejurul său nu doar falangele de organizatori locali, ci și un întreg noian de orgolioase muzee, colecții publice și particulare de prin toată Europa, el a devenit un locuitor privilegiat al capitalei culturale. Chiar contaminat de atmosfera publicitară a mitologiilor moderne în continuă escaladă, rămâne un personaj familiar și abordabil, dacă nu tocmai firesc, oricum destinat firescului – un fel de contemporan ce-ți rătăcește alături, pe străzile întortocheate, pe care îl poți întâlni în fața sau înlăuntrul vitrinelor, în cafenele sau librării, la casele de modă sau la frizerie, pe primele pagini ale ziarelor spânzurate de streășina chioșcurilor colorate, pe ecranele televizoarelor sau în posterele publicitare, implicat într-o campanie electorală al cărei câștigător este dinainte cunoscut,

*recunoscând mersul pe jos, prin seara ploioasă, pe străzile înguste
și răsucite ca rufelee după stors, pardosite cu dale neregulate, de piatră
(palme desfăcute pentru ghicit și atât de zbârcite,
âncât pare c-a mai rămas foarte puțin de ghicit)
ziduri înnegrite, arse de vânt, smocuri de iarbă rebelă,
ferestre strâmte, prin care doar glasul încape,
ghivece suspendate, ca niște cercei la urechile tencuite-ale caselor,*

*deasupra ulițelor, deasupra prăvăliilor cu firme de tablă.
Plezniță, noaptea; opacă, uleioasă.
Parbriz de taxi prin care, nedumerită, ploaia te privește.*

Pasiunea cu care locuitorii Salonicului își revendică descendența din Alexandru, macedoneanul făuritor al lumii elenistice, conține ceva stabil, adânc, de natură aproape religioasă. Nu-i, așadar, de mirare că Alexandru cel Mare, cuceritorul Egiptului și-al Persiei, a fost convins de organizatori să-și îndrepte, cu această ocazie, ambițiile imperiale cu predilecție către Occident. Încă din luna mai a anului trecut, la Roma: expoziția *Alexandru cel Mare, istorie și mit*a pus în evidență că legendarul Iskander și-a continuat întreprinderile cuceritoare mult după ce-și încheiase meteorica traiectorie pământescă, strămutându-și câmpurile de luptă pe tărâmul mai durabil al culturii: din Europa creștin medievală, până la filigranurile Islamului¹³.

Capitala de la Salonic își implică ilustrul predecesor într-un amplu ciclu de manifestări, inaugurat, încă în 1995, prin campania dedicată *Porticului cu Idoia*¹⁴, numit și *Fermecatele* (cum îi spuneau grecii), *Las Incantadas* (cum îi spuneau sefarzii), sau *Surețier (Figuri de îngeri, cum îi spuneau turcii)*. Cumpărat în octombrie 1864 de francezul Emmanuel Miller de la stăpânitorii otomani, porticul a fost transportat pe bucăți, întâi în portul Salonicului, apoi la Paris, în aripa Lenon a Luvrului, unde-a rămas până în zilele noastre, părăsit în uitare, printre alte antichități romane.

Interesul este polarizat în special de expoziția *Alexandru cel Mare în arta europeană*, prima tentativă – cum ne previn, entuziașt, organizatorii – de-a aduna la un loc lucrările de artă inspirate de personalitatea legendarului dezlegător de noduri. Prin contribuția unor muzee și colecții particulare din Düsseldorf, Karlsruhe, Madrid, Paris, Londra, Viena, Stuttgart, Varșovia, Praga, Roma, București, Florența, se expun, până la începutul anului viitor, 120 de capodopere de pictură, desen, sculptură, gravură, tapiserie. Printre cele mai valoroase exponate se preconizează prezența așa-numitului *Alexander Schwarzenberg*, copia romană a unui bust de Lysippus, provenind din Galeria de Sculptură din München, tapisierile executate de Gobelins în 1687 pentru Ludovic XIV, după picturi de Le Brun și Antoine Coytel, *Încoronarea Roxanei de către Alexan-*

¹³ De bună seamă, nu întâmplător, chiar până și-n Evul Mediu târziu al țărilor noastre dunărene, una din cărțile de căpătâi, ce-au perpetuat spiritualitatea populară, a fost tocmai *Alexândria*, prezentă în această expoziție prin capodopera de la Institutul Elen de Studii Bizantine și Post-bizantine din Veneția.

¹⁴ Datând din sec. II-III d.h. , era situat pe latura sud-estică a forumului roman din Salonic. Specialiștii n-au putut stabili nici autorul, nici semnificația statuiilor ce alcătuiau ansamblul. S-a păstrat însă o legendă care spune că, plănuiuându-și campania împotriva perșilor, Alexandru cel Mare l-a chemat în ajutor pe regele Traciei și acesta a venit la Salonic cu armata și nevasta. Aflând că și ostenii, și nevasta cochetează cu tânărul și seducătorul Alexandru, regele Traciei a pus la cale o capcană, vrăjind o poartă ce ducea la iatacul reginei, astfel ca oricine-ar trece prin ea fără a pronunța formula protectoare să fie prefăcut în stană de piatră. Alexandru, avertizat, nu se duce la plănuita întâlnire cu amanta sa, dar aceasta, îngrijorată, îi iese în întâmpinare, preschimbându-se în statuie. Regele, soțul ei, dă fuga cu toată suita să vadă cu ochii lor desăvârșirea vrăjii, dar, uitând sau neștiind el însuși formula magică, sunt cu toții zidiți în același destin.

dru, pictat de Rubens în 1625, precum și două pânze ale lui Rafael, aduse una din Olanda, cealaltă din Austria, pentru prima dată expuse împreună.

În decembrie, la Kyverneion, va urma vernisajul unei expoziții similare, construită în împrejurul aceluiași protagonist: *Alexandru și Orientul*, cu lucrări provenind din Egipt, Persia, Bactria, India de Nord, China, alături de manuscrise persane și bizantine, în intenția de-a descrie atât aria largă de influență pe care a acoperit-o elenismul, prin figura lui Alexandru cel Mare, cât și continuitatea motivelor din legenda sa până în Răsăritul medieval.

*(Peste marginea palmei, picură liniile palmei din palmă,
flori de iasomie și mirosul frunzelor de lămii sau smochin,
cicatrice arse, negre, urme de gheare ale unei păsări ce-a răcâit în
căutarea luminii –
din copaci rămân numai coroanele rotunde, înfipte direct în pământ,
chiparoși prelungi și întunecați precum fumul de lumânare;
ulei de măsline, verde și turbure (ca așteptarea), preparat în casă,
așa cum singurătatea – verde și turbure:
până și albinele aștern untdelemn în faguri;
dimineața surpată pe străzi – vântul ridică fustele ziarelor,
știrile fremătând precum epiderma iritată;
un lustragiu văcsuiește ghetele soarelui și fluieratul nepăsător al trecătorilor –
afară explodează tăcute flori de portocal.)*

Dar ofranda cea mai prețioasă pe care Salonicul o depune pe altarul culturii europene îl lasă în umbră chiar și pe strălucitul Alexandru. La sfârșitul lui ianuarie¹⁵, drept prolog, a fost pentru prima dată prezentată lumii, *Icoana patimilor Domnului*, recent descoperită printre raritățile colecției Emilos Velimezis și considerată printre cele mai însemnate lucrări ale lui El Greco, urmând nu doar să devină ambasador al capitalei culturale, pe traseul Paris, Londra, Copenhaga, Bonn, Veneția, București, Constantinopol, Alexandria, ci și să vestească orgoliosul eveniment al anului: tezaurele de la Muntele Athos, găzduite de Muzeul de Cultură Bizantină, cel mai important proiect expozițional realizat vreodată în Grecia. Patetic și ambițios descrisă de superiorul sfintei comunități athonite, călugărul Kallinikos, nu ca obișnuită colecție de artă, ci chiar drept expresie a sufletului Sfântului Munte, expoziția a fost fastuos vernisată, în prezența președintelui, a prim-ministrului și a membrilor guvernului elen.

Totuși, nu-ți trebuie multă imaginație ca, dincolo de retorica obișnuit emfatică a relatărilor oficiale, să descoperi contratimpul dintre grandooarea festivităților de inaugurare și conținutul efectiv al expoziției. Dacă nu din alt motiv, măcar pentru că – cel puțin după intențiile declarate ale organizatorilor – proiectul include, alături de opere de artă, obiecte din viața cotidiană, descrieri arhitectonice și detalii ale mediului ambiant, îmbinându-le pe toate într-un ansamblu muzeal complex (tot organizatorii precizează: *cu o*

---

¹⁵ Mai exact, între 29 ianuarie și 15 aprilie, la Muzeul Culturii Bizantine, alături de alte 58 de icoane din școala cretană ale colecției Velimezis, cele mai vechi datând din sec. XV.

trainică bază teologică), tocmai în intenția de-a reda spiritualitatea specifică Muntelui Athos. În orice caz, așa crede actualul ministru al Culturii elen, dl. Evangelos Venizeloos. Dar, nu sunt puțini nici cei care cred altfel.

În austeritatea distantă a muzeului, strajă pioasă-a sfinteniei sau umil tribut snobismului bigot, veghează truismul arogant al unui anunț: «*Datorită caracterului sacru al exponatelor, vizitatorii trebuie să fie îmbrăcați corespunzător. Vizitatorii în șorturi, sandale sau ținută de vacanță în general, nu vor primi drept de acces.*» Întrucât ar fi mai sacre peisajele vag turistice decât tablourile lui Caravaggio, Miró sau Max Ernst? Întrebare retorică, al cărei răspuns s-a fost risipit, probabil, împreună cu moaștele nodului de la Gordium.

*Din înălțimea umilinței sale, Alexandru pândește cine pe cine așteaptă:
timpul sau întâmplarea. Dimineață înalt înșorită, sfințită,
ca o ilustrată în care convenționale salutări se oțlesc
la nesfârșit așteptând să fie schimbate pentru nostalgice zâmbete de circum-
stanță.*

*Din adâncul umilinței sale, Alexandru surâde complice,
umplându-mi mereu paharul cu apă (mai ales atunci când e plin);
pe trotuar se preling curbe unduitoare, priviri ocupate, preocupate, preocupări:
gestul absent cu care-ți împingi ochelarii de soare pe frunte,
fluturi înșelători (șaluri ce flutură) – dimineață adânc înșorită,
așteptarea este un joc de nenoroc, în care câștigă cel care pierde;
cam la fel, viața – un joc de noroc cu incertitudinea.*

Însă, oricât de justificate ar fi rezervele celor ce s-au simțit frustrați de absența unora din exponatele inițial promise, unele îndelung și răbdător așteptate, nu le pot împărtăși, atâta vreme cât orice tentativă, chiar cu pretenții mai modeste, ar furniza oricum pretexte polemice. În plus, nici nu mi se pare posibilă prezentarea completă a tezaurelor de la Muntele Athos, măcar pentru că bijuteriile sale, fiecare în parte, dar și în totalitate, constituie opere de artă ireproductibile în afara spațiului athonit. Și cine s-ar încumeta să care aerul tămâiat cu căldarea, liniștea cu căruța și dangătul clopotelor în bidoane de plastic?

Din întâmplare, aflu că sfântul Dumitru este patronul Salonicului și asta-mi amintește că tot un Dimitris, din Athena acela, m-a invitat de câteva ori să vizităm Muntele Athos, ca oaspeți ai călugărilor pentru care făcuse mai multe lucrări de restaurare și reparații. A cui, așadar, vina dacă n-am găsit până acum vreme sau măcar echilibru pentru acea călătorie? Din asemenea perspectivă, expoziția de la Salonic devine prilejul de-a abandona blazarea și curiozitatea snoabă a turistului, în favoarea unei comode apropieri de Muntele care – iertată fie-mi blasfemia – face primul pas spre Mahomed.

*Balcoane în zvelte dantele de metal, case terasate,
biserici prizoniere între schele vânoase, camioane, tractoare, macarale,
efigii publicitare, obloane închise, tablă ondulată, schelete prefabricate și
goale,
dale alb-brune pe care calci, ca pe săruturi, castani de culoarea cleioasă-a
argilei,
piațete strâmte din care se prăbușesc străzile,*

*balcoanele suspendate, pasaje acoperite, săpate în zid;
 prin surprindere, o cocoasă de munte, și din nou pini, salcâmi ruginiți,
 arbori ciudați, cu grenade violete pe ramurile înaripate –
 aspersoarele sculpă un verde profund;
 peisajul se domolește ca marea după furtună (doar marea, domoală, nici-
 unde),
 arzătoare, pâcla ne înfășoară, iar autostrada se lărgeste fastuos,
 ca un fluviu când se apropie de deltă, pământ uscat și sterp,
 peria unei păduri arsă de secetă și uitată pe coasta dealului,
 râpe roșu albicioase, în care scurmă păsări de metal galben,
 arșiță, soare incandescent, aer vâscos; lumină de păslă,
 scame se-agață de vârful privirilor.*

Adevărul este că, fie și în lipsa multor comori artistice, rămase încă nedezvăluite publicului profan, expoziția poartă cu sine o însemnată încărcătură simbolică. Ordonate pe secțiuni tematice (pictură, sculptură, miniaturi și broderii, documente, carte și manuscrise, arhitectură, mediu natural, viață cotidiană), cele 1500 de exponate provin în special de la mănăstirile Vatopedi, Iviron, Chelandari, Pantokrator, Docheiareion, Sf. Petru (Simono-spetras), Sf. Pavel și Xenophontos, dar și de la schiturile Sf. Ana, Sf. Ioan Botezătorul și Sf. Andrei. Așezate în vitrine tocmai în acest scop fabricate în Germania, ocupă șase din cele nouă săli ale Muzeului de Cultură Bizantină, celelalte trei rămânând la dispoziția unor manifestări episodice, în relație cu expoziția principală.

Dincolo de orgoliul patriotic de-a descoperi, într-o subsecțiune specială, dedicată documentelor medievale românești, 17 hrisoave (printre care unul al lui Mihai Viteazul și un altul, mai vechi, al lui Radu Leon), mi-au rămas înfășurate în meningele memoriei, rânduri aruncate grăbit pe dosul unor cărți poștale, crucea de procesiune de la Docheiareion (sec. IX-X), miniatura de argint a Sf. Gheorghe, mozaicul cu Sf. Dumitru de la Xenophontos (sec. XII), călimara Sf. Nicodim Hagioritul, profetul Ezechiel, pictat probabil de Theofan Grecul, precum și cele douăsprezece sărbători de la Stavronikita (acestea cu siguranță de el pictate), o icoană a Maicii Domnului, cu ochii umbriți în tușe groase,

*asteptând, să se încheie (ca nasturii la o bluză) rugăciunile
 care cleios se preling din cuneiformele privirilor
 și se înfig în adevărul mucegăit al pardoselii de piatră:
 glasurile împletite în cozi subțiri, ca zâmbetele rătăcite
 prin icoanele rămase fără de biserică.
 Din firida umbrită, mă urmărește trist Fecioara fără prunc.
 În locul ochilor, două frunze; în loc de priviri – ofilirea;*

și, îndeosebi, Fecioara de pe ușa altarului de la Vatopedi (1200), torcând lână roșie, Ariadnă și Parcă totodată, doar aura sângieru-cărămizie dându-i un vag semn de sacralitate, din care, oricum, pare că încearcă să fugă, planul fiindu-i prea strămt, sau poate prea puțin adânc, în orice caz, insuficient cuprinzător; de fapt, nici n-ar putea să-i cuprindă sensul în întregime, de vreme ce-i expusă numai o aripă a ușii și nu știu cine e pictat pe cealaltă – bănuiesc că-i arhanghelul Bunei Vestiri, căci atitudinea femeii este înspăimântat și neîncrezător sugestivă: nu buzele strânse, ci ridurile feței, adunate ca un năvod tras

din apă, par că șoptesc, sfidând înfiorate: *dacă se poate, doamne, fă să treacă de la noi paharul acesta!*

Din păcate, nu găsesc nici o icoană cu Isus-Viță-de-Vie, motivul meu preferat din icoanele școlii cretane – Christos ca un butuc de vie și pe ramurile sale, printre ciorchini de strugure și frunze de viță, chipurile aureolate ale apostolilor. N-am însă nici o îndoială că trebuie să existe vreuna printre odoarele rămase acasă să păzească sfințenia Muntelui Athos; dacă nu, măcar în memoria mea:

*cineva piaptână marea cu un pieptene știrb,
stupi azurii pe țărmul incolor (oare și mierea-i tot azurie?),
miroase în sfârșit a verdele mării sărat și stătut;
după dezvăluire, marea s-a ascuns ca o fecioară să-și cârpească rochia
agățată-n spinii privirilor, vegetația pipernicită pare turtită
de apăsarea bruscă a soarelui – ceața a dispărut fără să limpezească
nimic,
nici măcar cerul, nu soarele se zărește, ci numai locul soarelui pe cer,
panouri publicitare răsturnate de vânt (sau doar de căldura amiezii),
arșiță netedă, ca o piatră lustruită de apă,
bumbacul ca o perie verde cenușiu-pământie.*

În schimb, Muzeul de Artă Populară se află în renovare, ca multe alte edificii ale capitalei europene: ratez, prin urmare, întâlnirea cu karaghiozi la ei acasă. Mă resemnez în fața unei vitrine cu animale exotice, umplută răbdător de-un imens papagal, pe cât de colorat, pe-atât de imobil. Doar marea leneșă a pupilelor lui îmi dă semn că nu-i nici împăiat, nici statuia unui karaghioz al cărui mânuitor s-a refugiat de caniculă în umbra vreunei uzerii¹⁶. După ce generații de turiști și-au exhibat curiozitatea prin fața privirilor sale plictisite, papagalul pare imun chiar la scurgerea timpului – cred că nici măcar flash-urile japonezilor n-ar mai fi în stare să-i trezească vreo scânteie de interes. De bună seamă, mă aștepta acolo de cine știe câte veacuri, după cum și acum așteaptă să revin, cine știe când: peste-o viață, peste-un veac. Într-o vitrină, imaginea așteptării:

*din sticlă, din sare, din apă, din totdeauna – Euridike:
o ramură pe umărul meu – respirația, picurând aburoasă,
asemenea timpului pe care nu-l simți când trece;
mă întorc: nimeni nu respiră, totul privește.
Totul mă privește.
Privesc.*

Salonic, București – august/octombrie 1997

---

¹⁶ Corect: *ouzeri*, denumind localul în care se poate consuma *ouzo*, băutura turistică națională.

*Mănăstirea
Simonos Petras
de la
Sfântul Munte
Athos*

Istorie și taine la Sfântul Munte Athos

Însemnări dintr-o călătorie

Moștenitorii porților

După ore de mers sub soarele dogorător și bun mie, ajung la schitul românesc Prodrumu. Este spre ora patru după-amiază. Aici, pe Muntele Athos, este spre ora opt, după ora bizantină. E chiar ziua sosirii și a instalării. Curtea mănăstirii e vastă și goală. Toți sunt la chilie, la liniște.

Stau sub un chiparos. Este un dar să te afli aici. Percep darul.

Pentru mine, Muntele Athos începe la schitul românesc Prodrumu. Dar nu numai pentru mine. Și ca plasare geografică, și ca înscriere istorică, aici este începutul. Noi suntem moștenitorii începutului, ai originii.

Geografic: schitul Prodrumu este situat în capul peninsulei, la Capul Akratos. Un loc stâncos unde bat vânturi de pe mare.

Istoriceste: la Capul Akratos se află și peștera sfântului Atanasie, inițiatorul monahismului atonit. Pelerinii care caută peștera sfântă bat întâi la poartă la Prodrumu. Aici este Poarta.

Simbolic, numele schitului indică tot începutul: *prodromos* în grecește înseamnă «primul mergător». Schitul este protejat de Ioan Botezătorul, Înainte Mergătorul.

Un loc pentru rămășița vieții

Este 12 iunie. În calendar, este ziua lui Petru Atonitul. (Numai pentru mine este 12 iunie aici. Pe Athos, după stil vechi, azi e 30 mai.)

Îl pomenesc pe acest Petru Atonitul († 734) ca protector al sosirii mele la Athos. Petru îmi este mustrare și îndemn. Într-o noapte, Petru a avut o viziune: la el a venit Maica Domnului, și el a întreat-o: «Unde poruncești, Stăpână, ca să-și petreacă robul tău Petre rămășița vieții?» Și apărătoarea lumii a răspuns: «În Muntele Atonului îmi este plăcut să

stai, căci acest munte l-am ales spre moștenirea mea, și pe cei care trăiesc acolo îi voi ocroti». Răscolit de puterea viziunii, întărit pe viață după o asemenea întâlnire dumnezeiască, Petru a venit pe Muntele Athos unde a viețuit 53 de ani: în pustietate totală, fără hrană pământescă, fiind eliberat prin credință de robia instinctelor.

Evocându-l pe Petru Atonitul, am simțit mai intens bucuria locului excepțional; dar am simțit și urgența lucrării noastre. Orice săptămână care trece, orice săptămână trăită lumește, îmi pare acut și dureros una furată veșniciei.

Cifre, adică dimensiuni fizice

Athos este un lanț muntos pe o întindere de circa 60 de kilometri, cu o suprafață de 330 de kilometri pătrați. Aici trăiesc 2100 de bărbați care au ales o altă viață, departe de agitația lumii. Cifra este mică, dacă vom compara cu vremuri trecute, când numai o singură mânăstire din Athos avea peste 2000 de călugări! Dar Sfântul Munte a trecut printr-o perioadă de criză și declin; în prezent, însă, viața religioasă este aici în creștere.

Sunt aici 20 de mânăstiri, 12 schituri și peste 700 de chilii izolate. Este o sumă a ortodoxiei: toate țările ortodoxe sunt reprezentate, chiar dacă în unele cazuri doar formal. Grecii predomină, sunt circa 1900 de monahi. Românii le urmează numeric, sunt circa 80. Urmează, cu cifre mai mici, rușii, bulgarii, sârbii. Armenii și georgienii sunt o raritate.

Românii sunt îndrăgiți de greci și sunt considerați drept rugători puternici; deși orgoliul grecesc este resimțit de departe, și chiar românii cei «îndrăgiți» sunt adesea deranjați de acel orgoliu.

Românii la Athos sunt grupați în trei schituri mari; dar vom întâlni și români bine integrați în mânăstiri grecești.

«Schit» înseamnă acolo o mânăstire fără statut administrativ de mânăstire, cum este și schitul românesc Prodromu. Schit mai înseamnă «sat călugăresc», cu multe case, fiecare casă având 3, 5 sau 7 călugări; fiecare casă are biserică sau paraclis; și mai este o biserică comună, kyriakonul, unde se adună tot «satul» în zilele de sărbătoare. Românii sunt în creștere la Sfântul Munte și am văzut cum schiturile Colciu și Lacu se extind frumos.

Ritualuri de primire

La Sfântul Munte timpul pare încrămențit. Nimic nu se schimbă în rânduiala locului. Nimic nu se schimbă în rituri și ritmuri interioare, de secole.

Pelerinul, călătorul, se odihnește și apoi se înfățișează la arhondaric. Aici el este întâmpinat cu căldură și politețe. Este servit cu un păhărel de *uzo*, o bucată de *lucumi* și un pahar cu apă rece. Există și obiceiul ca pelerinului să i se spele picioarele, reiterând actul smereniei hristice. Apoi ți se cercetează acel *diamonitirion*, permisul de intrare pe

Athos. Dacă ești doar în trecere, ești condus să vizitezi katoliconul (biserica principală), să te închini la sfintele moaște, sau să cercetezi odoarele și biblioteca mănăstirii.

La Prodromu, după ce m-am instalat în chilia rezervată mie, am auzit toaca: chemare la «ceasul al nouălea» și la vecernie.

Orele, pe Athos, sunt numărate după ora bizantină. Ora zero este mereu la apusul soarelui; ea se schimbă în funcție de anotimp. Doar la mănăstirea Iviru este ceasornicul caldean, adică ora zero este socotită de la răsăritul soarelui. De altfel «ora» este o convenție, căci contemplația face să descoperi timpul *real*, necunoscut muritorilor: prezentul liturgic, adică prezentul eliberat de simțuri, eșantion de veșnicie.

Mistica celor 7 laude

La crepuscul aud, iarăși, toaca: ne cheamă la povecerniță.

Toaca este o chemare, dar și un ritm inițiativ, legat de simbolistica medierii dintre cer și pământ.

Mi-am început lucrarea la Prodromu participând la primele trei «laude»: *Ora a noua*, *Vecernia*, *Povecernița*. Ce sunt «orele», sau «laudele»? Sunt rugăciuni, slujbe puse în legătură cu evenimentele mântuirii, cu «mișcările sufletului» și cu articulațiile zilei.

Intru în katolicon și văd că tocmai se adună obștea toată. Întâi ne rugăm în pronaos, apoi pătrundem în naos. Văd icoane frumoase. Văd cu emoție icoana făcătoare de minuni Maica Domnului Prodromița.

Dar, vai! văd și pereții cu mortarul căzut, cu zidul fisurat, cu pictura stricată. Asta îmi vorbește de sărăcia românilor. Îmi vorbește de slaba participare a țării la restaurările necesare. În același timp, pereții fisurați îmi dau impresia prestigioasă a vechimii binecuvântate.

După povecerniță, părintele stareț Petroniu a stat binevoitor de vorbă cu noi. M-a întrebat cum este în țară, dar vedeam că dânsul știe cum este în țară. A spus: «Nu se îndreaptă lucrurile fără întoarcere la credință».

La chilie, înainte de a mă culca, am aprins lampa și am făcut câteva însemnări. Lampa cu gaz mi-a amintit de copilărie, de satul părinților, Mușenița.

Am stat să notez câteva idei despre schit și despre mistica laudelor. Laudele au două conotații: una simbolică, una psihologică. Ele simbolizează un eveniment biblic din istoria mântuirii; ele sunt puse în legătură cu momentul psihic al optimei receptări, al optimei mobilizări lăuntrice.

Mezonoptica la Prodromu

La ora 2 noaptea, am auzit clopotele de sculare. O simfonie de clopote, fiecare cu timbru diferit, dar sublim armonizate. Răscolitor, producând acea clătinare a structurilor neuronale anchilozate, producând apropierea treziei sufletești.

La ora 3 începe Mezonoptica, lauda a patra. Se vor adăuga și Utrenia și Liturghia. Slujbele de noapte țin până dimineața la 7 sau 7,30. În ajunuri de sărbători, slujbele sunt mai lungi, încep la ora 23 și țin până la 8 dimineața.

Laudele de noapte sunt puse în legătură cu timpul întunericii și al păcatului în care zăcea omenirea înainte de venirea lui Hristos. Și ridicarea din această stare prin jertfa Domnului și prin Înviere. Mezonoptica este o imitare a îngerilor și o rememorare a Învierii.

Dimineața, după pomenirea celor adormiți, ieșim din katolicon și trecem prin osuarul schitului. Ca un memento mori...

Chemare la masa de dimineață. Ne îndreptăm spre trapeză. Trapeza nu este o simplă sală de mese, ci, prin formă și prin podoabe, prin icoane, ea continuă spațiul liturgic, transformă hrănirea în act euharistic, face trecerea de la simțuri la spirit, de la pâinea biologică la pâinea-verb.

Obștea și ritmurile ei

După masa de dimineață urmează ascultările. Viața monahului în mănăstirea cenobitică este împărțită în trei perioade: 8 ore rugăciune; 8 ore muncă («ascultările»); 8 ore odihnă. Cei mai mulți nu simt nevoia să se odihnească așa de mult, se eliberează de robia somnului, se refac repede, fie în 2-3 ore de somn, fie chiar meditănd.

Rugăciunea este comună și individuală. Cei sportivi continuă rugăciunea la chilie, practicând metoda isihastă «oratio mentis», rugăciunea minții în inimă.

Principiul este «ora et labora», roagă-te și muncește. Este o exigență înaltă. Unii nu rezistă acestei exigențe. Am cunoscut un caz: un tânăr cu frământări și cu răzvrătiri candido, marcat de neadaptare. Când l-am întâlnit, era pe punctul de a părăsi Athosul. Nu-și găsise locul. Dar, în șederea sa de câteva luni acolo, părea să fi adunat totuși atâta capital psihic încât să înfrunte măcar viața, dacă nu veșnicia.

Peștera ispitelor

Lângă schitul Prodromu a sihăstrit, cu un mileniu în urmă, sfântul Atanasie, întemeietorul monahismului atonit.

Însoțit de tânărul teolog Ciprian, cobor panta spre peștera marelui isihast din secolul X. Coborâm 112 trepte săpate în stâncă. Perete de piatră, abrupt și amețitor, care se rupe direct în mare. În zilele senine, de aici se văd insulele grecești, până departe.

Acum schitul este dărăpănat, ruină. Multe ruini la Athos!

În peștera lui Atanasie s-a construit o capelă. Cu icoana Maicii Domnului, icoană care a venit singură pe mare. Ne închinăm și mulțumim că ni s-a dat pacea acestui mare ceas.

Pustietate. Așa se nevoiau *acei* oameni. În inima pietrei.

Pe piscul alăturat, se văd pereții unui fost schit românesc. Acum părăsit. Nu de mult, un călugăr român a încercat să se instaleze acolo, spre nevoită aspră. S-a cățărat în cuibul acela amețitor. Dar n-a rezistat multe zile. «De ce?» întreb.

«Sunt prea multe ispite», îmi răspunde tânărul teolog. Adică primejdii și obstacole.

«Ce ispite au fost?»

«Cel rău a rupt un bolovan dintr-o stâncă, și bolovanul s-a prăbușit pe acoperișul schitului, l-a surpat. Călugărul nostru a scăpat cu viață, dar i-a fost frică să mai rămână. Nu oricine poate trece peste înfricoșările trimise omului singuratic.»

Mereu impresia că cei din vechime erau mai tari în virtute decât noi, și că astăzi nu se poate. Dar oamenii uită că și cei din vechime ziceau că, înaintea lor, au trăit biruttori și mai însemnați!

Împăratul și vlahii (aromânii)

La peștera lui Atanasie, evoc mental momente din istoria Athosului. În 1963 s-au prăznuit 1000 de ani de monahism atonit. Firește, pusnici existau aici mult înainte de anul 963; existau de la începutul creștinismului, e fapt atestat. Existau pusnici izolați, cum deja

I-am amintit pe Sf. Petru Atonitul. Însă prima mănăstire instituind un complex monahal și un sistem monahal este cea întemeiată de Sf. Atanasie, la 963: Marea Lavră. Vestită de atunci și până azi pe tot Muntele.

Înainte de aceasta, călugării izolați se apărau cu dificultate, și câteva invazii turanice și arabe au pustiit muntele.

În 885, împăratul Vasile Machedon Porfirogenetul dă un decret prin care îi ajută pe monahi să stăpânească fără frică Athosul. Tot acesta scutește pe călugări de dări, «și oprește pre Vlahii de a intra cu oile la Sfântul Munte». Din cronica lui Irinarh Prodromitul, aflăm că Vlahii (aromânii, macedo-românii) erau foarte numeroși în acele părți și aveau prin tradiție drepturi asupra acestor pământuri ale Greciei. De altfel, pe atunci, acele părți erau Imperiul roman de Răsărit; și multă vreme acolo s-a vorbit latinește (mai ales aspectul popular al latinei, din care și aromâna), nu grecește.

Lupte între anahoreți și chinovnici

Sfântul Atanasie e originar din Trapezunt. A învățat filosofie la Constantinopole. A ajuns vestit, ca filosof și ca scriitor. Dar își dă seama că gloria umană este un obstacol în calea împlinirii lăuntrice. Astfel că fuge de slavă. Semnul sfințeniei este chiar acesta: eliberarea de dorința slavei, expulzarea egoului, dezlipirea de lucruri.

Fugind de strălucirea capitalei, el intră în mănăstirea Chiminan, unde începe iarăși să fie slăvit pentru darul de scriitor și de tămăduitor de suflete. Fuge iarăși de slavă, și ajunge pe Athos. A ucenicit în anonim (*xeniteia*) cu smerenie; dar și aici lumina lui s-a făcut repede văzută. La insistențele unei obști, primește stăreția. Atunci, cu multul aur primit de la împăratul Focas, el construiește mănăstirea Marea Lavră. El introduce astfel viața de grup, strict organizată, dar deosebită de viața pusnicească. Anahoreții au avut o reacție stridentă de nemulțumire și ostilitate împotriva inovației lui Atanasie și au protestat pe lângă împărat. Anahoreții concepeau asceza numai sub forma austeră a singurătății. Fruntașul anahoreților, Pavel Xeropotamos susținea în fața împăratului că Atanasie a adus la Athos luxul și comoditățile și a distrus vechiul mod ascetic și sfințenia locurilor. Arbitrajul a fost delicat, dar împăratul i-a dat câștig de cauză prietenului său duhovnicesc Atanasie (cărui îi și promisese că îl va urma la pustie, pe Athos, într-un timp apropiat).

Și astăzi se continuă o vagă adversitate între adepții traiului cenobitic și anahoreți. Întâlnești mănăstiri grecești cu «chilii» atât de modern și sofisticat echipate, încât pot fi numite luxoase. Dar acestea sunt rare, nu grevează asupra spiritului atonit, înălțător.

De ce a sfârșit Atanasie prin prăbușire?

Vocația de constructor și ctitor a lui Atanasie s-a făcut bogat simțită. «El a transformat Muntele în cetate cerească», scrie în epitaful său. Atanasie întreprinde noi lucrări, extinde katoliconul (biserica centrală). Lucrează cu mâinile sale, alături de ucenici.

Într-o zi, cupola s-a surpat, schela s-a prăbușit. Atanasie și încă șase călugări au căzut și și-au găsit sfârșitul, la anul 1000.

Întotdeauna, în asemenea accidente, oamenii caută un sens: fie bun, fie rău. Minteța șocată caută semne. Presiunea psihică a semnificării. Același accident poate fi interpretat total diferit de oameni diferiți. Poate fi citit în negativ sau în pozitiv; ca pedeapsă sau ca... «răsplată». Interpretarea negativă este în genere pătimășă, părtinitoare (partinică!); este subiectivă și uneori superstițioasă; alteori e vag rațională, accidentul fiind văzut în continuitatea modului de viață al persoanei respective, ca orizont de așteptare.

În cazul Sfântului Atanasie, s-a spus că acest sfârșit este ca o cunună: căci el însuși căuta greul și martiriul. Și Dumnezeu l-a binecuvântat cu podoaba martiriului.

Sfintele sale moaște sunt azi la Marea Lavră, făcătoare de minuni, «izvodind tămăduiri neauzite», cum scrie în *Cronica* lui Irinarh.

Cultul relicvelor

Coerența temporală și consistența Muntelui e dată de rugăciune, ritm cultic și respectul moaștelor sfinte. Cei trei R ai armoniei.

Cultul relicvelor întreține și continuitatea perfectă între vechime și prezent. Moaștele fac ca titanii religiei din vechime să fie prezențe vii, participând la viața noastră. Pentru unii ei sunt tămăduire, pentru alții sporire launtrică. Cultul moaștelor te face contemporan cu apostolii, cu harismaticii uriași. Timpul se desființează, anii sunt clipe, ești contemporan cu ei.

La Athos se află cele mai multe moaște din toată lumea creștină. La Mănăstirea Iviru, am fost emoționat lângă relicva mult prețioasă: mâna dreaptă a sfântului Vasile cel Mare. Mâna care a scris *Liturghierul* și *Heptaameronul* (comentariul celor 7 zile ale Creației), mâna care a scris *Omiliile*, *Regulile*, *Moliftele* și multe alte nestemate ale rostirii patristice.

La mănăstirea Vatopedu m-au impresionat relicve precum lemnul din sfânta cruce a Mântuitorului, brâul Maicii Domnului (singura relicvă materială rămasă de la Maica Domnului), mâna sfintei Ecaterina, protectoarea cărturarilor – mâna care a primit, în somn, inelul de aur al nunții mistice cu Mântuitorul.

Se mai află aici Capul Sf. Ioan Gură de Aur. Una din urechi este intactă. Se spune că aceasta este urechea la care a șoptit Sfântul Pavel însuși, un text, în următoarele condiții: Ioan Gură de Aur scria comentarii la epistolele pauline. Și când căuta un sens dificil, a venit duhul lui Pavel însuși, întrupat în viziune și glas, și i-a dictat la ureche sensul adevărat

al unor enigme din sfintele epistole, ca Ioan să le restituie oamenilor în tot adevărul lor. Și scriitorul știe că aceasta este chiar culmea inspirației, la care are acces în clipa de grație.

O femeie a oprit intrarea femeilor la Athos

Se știe că pe Sfântul Munte este interzisă intrarea femeilor. Înțelegem de ce: pentru a nu tulbura reculegerea bărbaților și a nu-i abate de la legământul castității, foarte greu de ținut. «Facem trei legăminte pentru că nu le putem ține», îmi spunea un bătrân duhovnic.

La Vatopedu mi se arată un culoar îngust de care este legată o întâmplare minunată. Împărăteasa bizantină Plachidia a venit să facă daruri la Sfântul Munte. Era spre sfârșitul secolului IV, sau începutul secolului V. Pe atunci femeile erau îngăduite acolo, deducem. Și Plachidia a dat să intre pe acel coridor, care duce spre naos. Dar o forță nevăzută a oprit-o la intrare. S-a auzit un glas care venea de la o icoană (numită azi *Antifonetria*, «cea care răspunde»). Și glasul a zis: «Cum îndrăznești să intri aici, femeie fiind?» Plachidia a zis: «Sunt împărăteasă». Și vocea a răspuns: «Acest Munte are o singură împărăteasă, pe Maica Domnului».

Ceva mai târziu, întâmplarea s-a repetat. Împărăteasa Pulheria (450-457) s-a dus să facă daruri la biserica Sf. Pavlu. Și, la ușă, a fost oprită de o forță nevăzută. A înțeles că femeile n-au îngăduința să intre. De atunci s-a luat hotărârea să nu intre femei la Sfântul Munte Athos. Așadar femeia, nu bărbatul a luat hotărârea acestei interdicții. Prin inspirație divină.

Dintr-un vechi regulament al Muntelui Athos, aflu că aici nu erau îngăduiți nici bărbații spâni sau fără barbă.

Melancolia și condiția umană

La Athos, am stat în schituri românești. Dar am poposit și la așezăminte grecești. La Iviru, la Cutulmuși (ctitorie românească), la Pantokrator, la Karakalou, la schitul Sf. Ilie, ctitoria lui Paisie Velicicovski de la Neamț. Și la Vetopedu, mânăstire slujită de călugări greci ciprioți.

Mi s-a spus că grecii insulari sunt mai ospitalieri, mai deschiși, mai puțin vanitoși decât grecii de pe continent. Dar eu i-am îndrăgit și pe grecii de pe continent. Îi găsesc pietroși și triști. Au o melancolie pe care o ascund bine, dar o exteriorizează prin cântecele lor. Un întreg orient și un adânc simț al neantului sunt ascunse în cântecele grecești. Sunetele gregoriene din cântul liturgic evocă limpede sunetul kirtanului indian.

Melancolia este grecească, și este o trăsătură care ține de profunzimea ființei umane. Știm că tristețea este de două feluri. Una «mortifer», adică negativă, întâlnită în depresii nervoase; și alta «salutifer», adică salvatoare, în sensul că te ajută să aprofundezi condiția umană.

Cei șapte desăvârșiți

Am auzit că mai există și astăzi cei șapte înțelepți nevăzuți care au lăcașul pe vârful Aton. Atonul este cel mai înalt vârf de pe lanțul muntos al peninsulei și are 2033 metri. E singura zonă unde iarna este zăpadă și ger, și câțva timp trecătorile sunt blocate, locul fiind total izolat. Cei șapte nevăzuți sunt dintre cei care au atins desăvârșirea. Ei se roagă fără încetare, cu mare eficiență, și țin lumea: datorită lor divinitatea încă nu nimicește, și nu va nimici niciodată, omenirea căzătoare.

Când moare unul din cei șapte, se alege un altul în loc, ca cifra să rămână mereu șapte.

Existența acestora este învăluită în taină: sau poate este pură legendă, cu sens de programare pozitivă a abisului nostru. Proiecție psihică a idealului de perfecțiune, neatins.

Printre cei șapte, se spune că unul este român (deși identitatea etnică a sfinților nu are nici o importanță!). Despre românul grupului se știe doar atât: venise de tânăr la Sfântul Munte și arăta mare destoinicie; dobândise rugăciunea (adică iluminarea), avea o mare bunătate, era resimțit de toți ca om al perfecțiunii. El ținea de un schit, dar se retrăgea tot mai des la o colibă a sa, în singurătate totală. Venea la schit tot mai rar. Iar într-o zi n-a mai venit deloc la schitul de bază. A fost căutat peste tot, de frați dar și de poliția (medieval costumată) a insulei. Dar n-a fost găsit. S-a dedus că a fost cooptat printre cei șapte desăvârșiți nevăzuți.

În zilele noastre, a venit la un strareț un călugăr și a zis: «La poalele Atonului, am intrat într-o colibă și am văzut niște rugători pe scăunele de isihaști, stăteau lângă un foc, aveau fețe foarte luminoase, ca și fosforescente».

Starețul a cerut să fie condus în acel loc. Călugărul l-a condus, dar acolo nu mai era nici urmă de colibă, nici urmă de foc. Starețul a spus: «Sau ai avut o vedenie amăgitoare, sau ai avut fericirea să-i zărești, o clipă, pe cei șapte. Ei nu se arată decât dacă vor, spre vestire sporitoare».

Duhul Muntelui Athos

Athos este locul unei mari experiențe mistice. Firește, nu toți care viețuiesc acolo cunosc stări extatice sau evenimente psihice. Există și acolo căderi și inerții. La o vedere superficială, un schit, un ansamblu de case călugărești îți poate părea un *sat fără femei*, cu grijii gospodărești, cu treburi rustice. Dar nu este așa. Căci asemenea sate aud mereu clopotele și toaca, acest ritm inițiativ care-i cheamă pe toți să lase lucrul și să se adune la cele șapte laude și la contemplație sporitoare. Pe Athos este «altă lume». Ei nu sunt din lume. Ei țin mintea lor «în alt veac» și de acolo smulg putere și o aduc în acest veac, pentru toți. Ce înseamnă să te muți cu mintea spre alt veac? Să te muți de la «tristețea țelurilor mici» spre prezentul etern.

Niște filosofi l-au întrebat pe Antonie cel Mare: «Ce faceți voi (isihaștii) și noi (filosofii) nu putem împlini?»

Iar Antonie a răspuns: «Noi ne păzim mintea».

Un monah cipriot îmi face cunoscută cartea arhimandritului Vlahos: *O noapte în pustia Sfântului Munte*. Titlul acestei cărți este grăitor: și «noapte» și «pustie» (izolare) sunt sugestii ale liniștii.

Simți aici presiunea isihiei. Aceasta este condiția exterioară a progresiei spirituale. Condiția interioară este «paza minții».

Când întrebi un monah sportit dacă a dobândit «rugăciunea» (iluminarea), îți va răspunde astfel: «Mulți o au, socotesc eu. Nimeni nu spune că o are. Dacă ar spune, ar însemna „înălțarea minții” (slavă deșartă). Și-i dispare harul, rămâne gol».

Cuvânt de alungare a nepăsării

Înainte de a pleca de la Muntele Athos, am cerut un sfat bun de la părintele stareț Dionisie, monah sportit, român de origine, care acum are 88 de ani și a stat pe Sfântul Munte, fără întrerupere, 70 de ani.

Acum el mă încurajează și pentru cercetarea liniștii, și pentru scris. Constat astfel că, la Athos, sunt iubiți scriitorii. Părintele Dionisie îmi spune: «Dacă România ar avea scriitori mari, noi n-am ajunge de batjocura altor neamuri».

O mare întristare a părintelui Dionisie este că moaștele Sf. Ioan de la Neamț, Ioan Hozevitul, sunt departe de țară. Românii sunt astfel frustrați de un mare semn divin de protecție și binecuvântare; ei sunt marcați încă o dată de lipsa de energie și păguboasa indiferență la înălțarea lor în veac și peste veac.

Zice: «S-a întâmplat cea mai mare bucurie: ca în neamul nostru să arate Dumnezeu un sfânt! Trebuie să-l avem acasă, spre întărirea noastră!»

Întrebându-l cum l-am putea avea acasă, mi-a răspuns: «Patriarhul trebuie să intervină. Insistent și repetat. Nepăsarea conducătorilor noștri e păguboasă. Norodul n-are putere. Chiar dacă norodul cere și se prosternă... Români nu luptă, n-au energie».

Zic: «Știți, și Emil Cioran spunea asta. Că nu avem energie să intrăm în istorie și stăm la marginea istoriei. (Sau: ne anexează alții la istoria lor! aș completa eu.) Dar din care parte e obstacolul că nu avem moaștele lui Ioan la noi acasă? De ce nu ni-l dau?»

«Obstacolul e în noi. De ce nu ni-l dau? Trebuie să-l ceară o autoritate mare: patriarhul! Și nu o dată, ci de șapte ori! Până nu ni-l dau, să ceară! Îl plătim cu aur, dacă trebuie. Păi sunt precedente. Era un sfânt martirizat de turci, și grecii l-au cerut de la turci.

Turcii au zis: „Să ne dați atâta aur, cât cântărește trupul martirului!“ Și ei au răspuns: „Bine, vă dăm. Că sfântul valorează chiar mai mult decât atât!“ L-au pus pe cântar și sfântul a făcut o minune, a tras puțin la cântar, neînsemnat de puțin.»

Mai întreb: Îi sfătuiți pe mireni să cunoască rugăciunea minții? pot ei să practice *oratio mentis*?

Părintele Dionisie îmi spune că o pot face. În timpuri normale, mulți mireni aveau rugăciunea minții. Dar, în lume, vrăjmășia e mare. Greu poți păstra isihia.

Și pe Sfântul Munte văd acum forfotă de drumeți și aud huriit de mașini. Vă împiedică la lucrarea minții?0

Da, zice. Când au făcut aici drum de mașină, am zis: Gata, s-a terminat cu liniștea! *Dar obstacolul e în noi, nu în afara noastră.* Împărăția lui Dumnezeu *se silește.* Silitorii o merită. Nepăsarea crește. Vrajmașul ne face să uităm *scoposul* pentru care am venit aici și pentru care am renunțat la țară, la avere, la familie.

Măine voi pleca, voi lăsa aceste locuri. M-am legat de ele, simt puterea lor. Mă despart de acești oameni sporți. Deși ei își înfrâng patimile, emoția lor rămâne vie, ține de bogăția vieții lăuntrice. La plecare, părintele Dionisie îmi zice: «M-am bucurat să aud voce românească. Stau aici pe Sfântu' Munte de 70 de ani, dar sunt mai român decât românii. M-a binecuvântat Dumnezeu să mă nasc român!»

Se bucură când îi spun că voi face pe jos, nu cu mașina, drumul de la schitul Colciu la schitul Lacu, circa 12 ore de mers. Numai mersul pe jos se însoțește cu rugăciunea, cu liniștirea! zice.

Când plec, simt că las aici neamuri. Cine n-a fost la Athos, nu știe că are neamuri la Athos.